

مراکز حدیثی و فناوری اطلاعات معرفی و بایسته‌ها

مصطفی علیمرادی*

malimoradi@noornet.net

چکیده

مفهوم «مراکز حدیثی» در علوم حدیث، مصادیق گوناگونی دارد. یکی از مصادیق آن، حوزه‌های جغرافیایی رخدادهای حدیثی و مصادیق دیگر آن، مؤسسه‌ها و سازمان‌هایی است که در زمینه حدیث فعالیت می‌کنند. در این نوشتار، معنای دوم قصد شده است. از این رو، مراکز و مؤسسه‌های حدیثی به اجمال معرفی شده، فعالیت‌هایشان به اختصار بیان خواهد گردید. سپس، به بررسی زمینه‌های استفاده از فناوری‌های نوین اطلاعاتی در علم حدیث می‌پردازیم و توصیه‌هایی برای بهره‌مندی مؤثر از این فنون در زمینه مباحث گوناگون دانش حدیث عرضه خواهد شد.

کلیدواژگان: مراکز حدیثی، فناوری اطلاعات، پردازش زبان طبیعی، طبقه‌بندی خودکار حدیث، تشخیص خودکار زنجیره روایان حدیث، واژه‌نامه حدیث.

مراکز حدیثی

مراکز حدیثی در معنای اول، عبارت از شهرهایی بود که شیعیان در آن سکونت داشتند و تمامی جمعیت شهر یا بخش قابل توجهی از جمعیت را تشکیل می‌دادند. در آن شهر، محدثان و روایان شیعه به فعالیت‌های حدیثی می‌پرداختند و کتاب‌های حدیثی یا علوم حدیث تألیف می‌کردند. همچنین، در چنین شهرهای حلقه‌های درسی برپا می‌شده است و گاه یکی از معصومان (علیهم السلام) در آن شهر سکونت داشته‌اند. مراکز حدیثی شیعه، در قرن‌های اول تا پنجم عبارت بودند از شهرهای: مدینه، کوفه، بغداد، ری، قم و خراسان. در قرون بعد، شهرهای: حله، اصفهان، بحرین و نجف و در دوره معاصر نیز شهر قم، از مهم‌ترین این شهرها هستند. بنابراین، ده شهر شیعه‌نشین، از مهم‌ترین شهرهایی بوده‌اند که فعالیت‌های حدیثی در آن انجام می‌شد (مهریزی ۱۳۸۷، ۱۰-۱۱).

* پژوهشگر مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور).

اما مراکز حدیثی به معنای دوم، سازمان‌ها و مؤسسه‌هایی است که محور فعالیت آنها حدیث یا علوم وابسته است. در ادامه، مهم‌ترین مؤسسه‌های حدیثی معرفی خواهد شد.

مؤسسه‌های مرتبط با حدیث

۱. مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث

مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث، برای ساماندهی احادیث و ترویج معارف حدیثی و انجام پژوهش‌هایی در زمینه حدیث و مسائل مربوط به آن، فعالیت می‌کند. این مؤسسه، در تاریخ بیست‌ودوم آبان سال ۱۳۷۴ ش، با مدیریت آیت‌الله محمد محمدی ری‌شهری با نام «مرکز تحقیقات دارالحدیث» به طور رسمی آغاز به کار کرد. مؤسسه دارالحدیث، از دو رکن اصلی «پژوهشگاه» و «دانشگاه» (در قم و شهر ری) تشکیل شده است. معاونت فرهنگی و ارتباطات و امور بین‌الملل، مرکز بین‌المللی مخطوطات اسلامی، کتابخانه تخصصی حدیث، دبیرخانه‌ی همایش‌ها و سازمان چاپ و نشر، از دیگر بخش‌های مؤسسه مذکور است (مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث ۱۳۹۶).

۲. مرکز تخصصی علوم حدیث

مرکز آموزش تخصصی علوم حدیث، بر پایه ضرورت توسعه و تبیین مبانی و معارف حدیث و علوم وابسته به آن و نیز تربیت عالمان متخصص این رشته جهت فهم عمیق‌تر و دقیق‌تر احادیث نبوی و ائمه معصومین (سلام الله علیهم اجمعین) در راستای تخصصی‌سازی معارف حوزوی، در سال ۱۳۸۲ ش راه‌اندازی گردید.

فعالیت‌های آموزشی این مرکز عبارت‌اند از: پذیرش طلاب در دو سطح ۲ (علوم اسلامی با گرایش علوم حدیث) و سطح ۳ (رشته علوم حدیث)، تربیت اساتید در محورهای علوم و معارف حدیث و برگزاری دوره‌های کوتاه‌مدت حدیثی برای اقشار مختلف علمی جامعه.

فعالیت‌های پژوهش مرکز نیز شامل: انتشار مجله حدیث حوزه، تأسیس گروه‌های پژوهشی در زمینه‌های مختلف علوم حدیث و تجهیز کتابخانه

تخصصی علوم و معارف حدیثی است (مرکز آموزش تخصصی علوم حدیث ۱۳۸۲).

۳. انجمن حدیث حوزه

انجمن حدیث، به منظور گسترش، پیشبرد و ارتقای فعالیت‌های علمی در زمینه حدیث‌پژوهی و نشر معارف اهل‌بیت (علیهم السلام) تشکیل گردیده است. انجمن حدیث، در زمینه حدیث‌پژوهی و نشر معارف اهل‌بیت (علیهم السلام) فعالیت می‌کند. هدف از راه‌اندازی این انجمن، تعمیق و توسعه مباحث تخصصی حدیثی، تقویت و گسترش نظریه‌پردازی، پرسشگری، آزاداندیشی، نقد و مناظره مبتنی بر آموزه‌های اسلامی، بهره‌برداری بهینه از ظرفیت‌های تخصصی موجود و تقویت ارتباط میان عالمان برجسته و فضایی حوزه است (انجمن حدیث حوزه ۱۳۹۱).

۴. بنیاد نهج البلاغه

بنیاد نهج‌البلاغه در سال ۱۳۵۵ کار خود را با تحقیق و پژوهش در متن نهج‌البلاغه آغاز کرد و تا سال ۱۳۵۷ و پیروزی انقلاب اسلامی بطور محدود فعالیت خود را پی‌می‌گرفت. پس از پیروزی انقلاب اسلامی و بازشدن فضای فرهنگی و علمی و برداشته شدن موانع حکومت گذشته گسترش پیدا کرده و با پیام امام (ره) به کنگره هزاره نهج‌البلاغه رسماً افتتاح شد (بنیاد نهج البلاغه ۱۳۹۰).

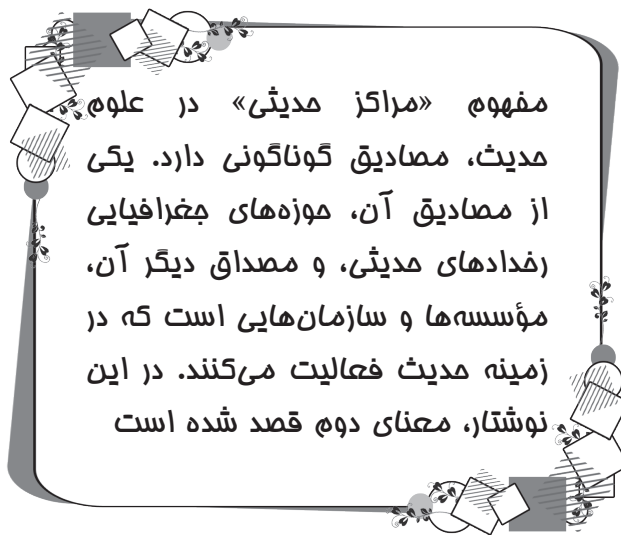
۵. پژوهشکده قرآن و عترت

این مرکز، وابسته به دانشگاه آزاد اسلامی است که در سال ۱۳۷۲ تأسیس شده و با توجه به گسترش و تقویت مطالعات قرآنی و ارتقای سطح علمی طرح‌ها و برنامه‌های قرآنی دانشگاه، در دی‌ماه سال ۱۳۸۶ با مجوز شورای گسترش آموزش عالی به پژوهشکده قرآن و عترت تبدیل گردید.

هدف پژوهشکده، تولید آثار علمی، نشست‌ها و همایش‌های علمی و تخصصی و نیز هدایت و ساماندهی فعالیت کانون‌های قرآن و عترت در جهت گسترش فرهنگ مطلوب قرآنی در سطح دانشگاه است (پژوهشکده قرآن و عترت ۱۳۹۳).

۶. مدرسه امام امیرالمؤمنین (علیه السلام)

مدرسه امیرالمؤمنین (علیه السلام)، یکی از مجموعه‌های تحت پوشش حضرت آیت‌الله العظمی مکارم شیرازی است که به عنوان دفتر معظم‌له در شهر مقدس قم دائر است. از جمله کارهای انجام‌شده در این مدرسه، ترجمه نهج‌البلاغه با نام «نهج البلاغه با ترجمه گویا و شرح فشرده» است. همچنین، ترجمه لغات پیچیده

**مفهوم «مراکز مدیثی» در علوم
مدیث، مصادیق گوناگونی دارد. یکی
از مصادیق آن، حوزه‌های جغرافیایی
رفدادهای مدیثی، و مصادیق دیگر آن،
مؤسسه‌ها و سازمان‌هایی است که در
زمینه مدیث فعالیت می‌کنند. در این
نوشتار، معنای دوم قصد شده است**

از تاسیس پژوهشکده نهج البلاغه، انجام تحقیقات علمی و کاربردی درباره نهج البلاغه و معارف آن و نیز سیره و شخصیت حضرت امیر مؤمنان، علی (علیه السلام)، تألیف کتب و مقالات علمی در مورد موضوعات گوناگون در حیطه نهج البلاغه و معارف آن و تهیه مواد آموزشی، پشتیبانی علمی و پژوهشی از فعالیت‌های انتشاراتی، فرهنگی و آموزشی است.

۱۰. مؤسسه فرهنگی یاسین امین

مؤسسه فرهنگی یاسین، به منظور نشر فرهنگ و معارف اسلامی از طریق فناوری رایانه‌ای، در سال ۱۳۷۳ در شهر مقدس قم تأسیس شد. این مؤسسه، از سه معاونت: پژوهشی، فنی و اداری - مالی تشکیل شده است و در سه زمینه عمده فعالیت می‌کند:

- تولید نرم‌افزارهای اسلامی؛

- عرضه نرم‌افزارهای اسلامی؛

- خدمات جانبی.

برنامه‌های حدیثی که توس این مؤسسه تهیه و تولید شده، عبارت‌اند از:

- نرم‌افزار ولاء شامل: ۵۶۰ حدیث از معصومان (علیهم السلام) و زیاراتنامه‌ها و دعاهای گوناگون به همراه ۱۴ قطعه فیلم از اماکن متبرکه و نیز مدایح و مراثی اهل بیت (علیهم السلام) که در قالب چند تماشیح است.
- نرم‌افزار بشری ۱ و ۲ شامل: اطلاعات متن نهج البلاغه با ترجمه و ۱۶۱۳ تعلقه و پاورقی از استاد دکتر سید جعفر شهیدی، به انضمام اطلاعات علمی مختلف درباره حضرت علی (ع)، نهج البلاغه، شرح احوال سید رضی، اشعاری در مدح و رثای امیرالمؤمنین (ع) و تصاویر اماکن متبرکه (مؤسسه فرهنگی هنری یاسین امین ۱۳۸۸).

۱۱. مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور)، بر پایه فعالیت گروهی از محققان و پژوهشگران حوزه و همکاری متخصصان رایانه برای تولید و فراوری منابع معتبر اسلامی با محوریت منابع قرآنی و کتب حدیثی در قالب رقمی، شکل گرفته و همواره تولید نرم‌افزارهای حدیثی، یکی از اولویت‌های اصلی این مرکز بوده است.

به صورت معادل فارسی آن، ذکر اسناد خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات حکمت‌آمیز و تهیه فهرست موضوعی، از دیگر کارهای انجام‌شده در این مدرسه است.

۷. مرکز تحقیقات امام علی (علیه السلام)

این مرکز، با هدف شناسایی سیره نظری و عملی امام علی (علیه السلام) در ابعاد اجتماعی، به معنای عام آن و عرضه ابعاد اجتماعی سیره نظری و عملی امام علی (علیه السلام) به جامعه بشری به منظور حرکت به سوی تحقق جامعه علوی، در خردادماه ۱۳۸۰ تأسیس شد (مرکز تحقیقات امام علی علیه السلام ۱۳۸۹).

۸. دانشگاه معارف قرآن و عترت

دانشکده معارف قرآنی اصفهان، با هدف تربیت نیروهای کارآمد برای تبلیغ فرهنگ و معارف قرآن و اهل‌بیت (علیهم السلام) به اهتمام دارالقرآن الکریم اصفهان در سال ۱۳۶۷ ایجاد گردید و اکنون بیش از دو دهه توانسته است حدود ۱۵۰۰۰ دانشجوی و مبلغ در رشته‌های مختلف قرآن و نهج البلاغه تربیت نماید. این مرکز، در سال ۱۳۹۱ توسط شورای گسترش آموزش عالی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به دانشگاه معارف قرآن و عترت (ع) ارتقا یافت (دانشگاه معارف قرآن و عترت بدون تاریخ).

۹. پژوهشکده نهج البلاغه

این پژوهشکده، در سال ۱۳۷۵ فعالیت‌های مقدماتی خود را برای تشکیل گروه‌های پژوهشی و سازمان اداری و اجرایی آغاز کرد و در شهریورماه سال ۱۳۷۹ (سال منسوب به امیر مؤمنان (علیه السلام)) فعالیت پژوهشکده به طور رسمی شروع گردید. پژوهشکده نهج البلاغه، در قالب سه گروه پژوهشی: نهج‌البلاغه‌شناسی، کتاب‌شناسی و ادبیات فعالیت می‌نماید. هدف

فعالیت‌های حدیثی مرکز نور

ارائه برنامه‌های حدیثی، با تولید نرم‌افزارهای: کتابخانه بحار الأنوار، وسائل الشیعه و کتب اربعه در سال‌های آغازین دهه هفتاد آغاز گردید و مورد استقبال مخاطبان قرار گرفت. در ادامه، مجموعه‌ای از کتاب‌های روایی شیعه در نرم‌افزاری تحت عنوان «معجم الفاظ نور» در محیط DOS به جامعه علمی و تازه‌آشنا با ابزارهای الکترونیکی ارائه

گردید. این پدیده،

عنوان کتاب در ۴۲۸ جلد بود و به عنوان نخستین نرم‌افزار حدیثی در محیط ویندوز عرضه گردید. حجم بالای اطلاعات، کیفیت محتوایی از قبیل اعراب و دقت، عرضه قابلیت‌های مختلف فنی از جمله در بخش جست‌وجو و نمایش به همراه دیگر مزایای این نرم‌افزار، موجب گردید تا این برنامه از سال ۱۳۷۹ تا کنون به عنوان مهم‌ترین نرم‌افزار حدیثی مورد استفاده پژوهش‌گران علوم اسلامی باشد. این برنامه که در مراحل مختلف، ارتقایهای جزئی فنی و محتوایی یافته است، در حال حاضر با عنوان

نرم‌افزار نور ۲/۵ شناخته می‌شود.

نیاز کاربران عمومی به احادیث و

عدم آشنایی ایشان با متون

عربی نیز موجب شد

تا مرکز اقدام به

تولید نرم‌افزار

«گنجینه

روایات

نور» نماید.

هدف از این

نرم‌افزار،

عرضه

جامعی از

کلیه کتب

حدیثی دارای

ترجمه بود. ۲۳۳

عنوان کتاب در قالب

۳۸۱ جلد، محتوای این

کتابخانه حدیثی را تشکیل می‌دادند.

نرم‌افزار «جامع الأحادیث» که شامل ۴۴۲

جلد کتاب حدیثی بود، با امکانات متعدد نمایشی و پژوهشی،

از مهم‌ترین آنها بود که چندین مرحله روزآمد شد و در چند نسخه

متفاوت و تکمیل‌یافته عرضه گردید. پس از آن، برنامه «گنجینه

روایات نور»، برای ارائه کتاب‌های حدیثی دارای ترجمه، برنامه

«معجم موضوعی بحار الأنوار» جهت ارائه کتاب شریف بحار الأنوار

به صورت موضوعی، برنامه «دانشنامه علوی» برای ارائه نهج

البلاغه و همه منابع و امکانات پیرامونی آن و برنامه «درایة النور»

برای شناسایی و ارزیابی راویان احادیث، ارائه شدند.

به دلیل

ویژگی‌هایی که

داشت، در فضای علمی آن روز،

همگان را شگفت زده نمود و با استقبال و ابراز علاقه

فراوانی از سوی فرهیختگان مواجه گردید.

از مهم‌ترین محصولات نور، نرم‌افزار نور ۲ (جامع

الأحادیث) است که مشتمل بر: کتب اربعه، وسائل

الشیعه، مستدرک الوسائل، بحار الأنوار و مجموعه‌ای

از کتاب‌هایی است که به عنوان مصادر کتاب بحار

الأنوار ذکر شده‌اند. این نرم‌افزار، مشتمل بر ۱۸۱

وبگاه جامع الأحادیث که نسخه تحت وب برنامه‌های حدیثی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی است، حاصل ۲۵ سال تلاش و فعالیت این مرکز در متون و منابع حدیثی است. این پایگاه که با نشانی www.noorhadith.ir در فضای مجازی عرضه شده، گرچه با اطلاعات نرم‌افزار جامع الأحادیث تغذیه می‌شود، اما اقتضائات فضای وب و تغییرات نسبتاً زیاد که به تناسب پیشرفت‌های فضای مجازی در این وبگاه ارائه شده، آن را به یک محیط جدید، با امکاناتی متفاوت تبدیل کرده است.

جامع الأحادیث را می‌توان بزرگ‌ترین وبگاه حدیثی شیعه نامید که بر پایه حدیث محوری بنا شده است. در این مجموعه، روایات موجود در بیش از ۱۸۰ عنوان از مصادر حدیثی شیعه عرضه شده است. این عناوین، فهرستی نسبتاً کامل از کتاب‌های حدیثی شیعه است که از ادوار مختلف نگارش حدیث به دست حدیث‌پژوهان معاصر رسیده است.

بنای اصلی این پایگاه، آن است که مصادر معتبر و متقن حدیثی شیعه را گرد هم آورده و با امکانات پژوهشی مناسبی در اختیار علاقه‌مندان به حدیث بگذارد. در حال حاضر، منابع و متون حدیثی عرضه شده در این وبگاه، شامل موارد زیر است:

– مصادر حدیثی شیعه تا قرن پنجم که غالباً از اولین و مهم‌ترین منابع حدیثی و تراث شیعه به شمار می‌آیند؛

– برخی منابع غیر حدیثی که تا قرن پنجم نگاشته شده‌اند و احیاناً احادیثی را هم در خود جای داده‌اند. این دسته از کتاب‌ها، گرچه مستقلاً یک اثر حدیثی محسوب نمی‌شوند؛ اما از آن جهت که شامل احادیث بوده و در دوره اولیه تبویب احادیث، به رشته تحریر درآمده‌اند، دارای اهمیت شده‌اند؛

– مصادر حدیثی نگاشته شده در قرن‌های بعدی، به‌ویژه در دوره تدوین جوامع حدیثی ثانویه، تا زمان نگارش کتاب «مستدرک الوسائل».

بنابراین، منابع حدیثی متأخر که غالباً برگرفته از منابع متقدم هستند، در شمار کتاب‌های ارائه شده در این وبگاه قرار نگرفته‌اند؛ جز آنکه موردی از اهمیت یا ویژگی خاصی برخوردار باشد و استثنائاً ارائه شود.

فناوری اطلاعات در حوزه حدیث

یکم. فعالیت‌های فناورانه صورت گرفته در موضوع حدیث تولید برنامه‌های نرم‌افزاری و راه‌اندازی پایگاه در زمینه حدیث به گونه غیر متمرکز در مؤسسه‌های گوناگون انجام شده است که برخی از آنها در ضمن معرفی مؤسسه‌ها بیان شد. برخی دیگر از

آنها، نرم‌افزارها و پایگاه‌های اینترنتی ذیل‌اند:

– دانشنامه نهج البلاغه، به اهتمام حوزه علمیه اصفهان؛

– اهل بیت (علیهم السلام)، تولید شده در مرکز مطالعات

و تحقیقات اسلامی دفتر تبلیغات اسلامی؛

– ارمغان، شامل ۲۰۰۰ روایت از حضرت

امیرالمؤمنین (علیه السلام) به همراه ترجمه فارسی؛

– میزان الحکمه، شامل طبقه‌بندی احادیث

معصومین (علیهم السلام) در بیش از ۴۰۰۰ هزار

حدیث در موضوعات اجتماعی، سیاسی، اخلاقی و

تاریخی، در قالب ۵۰۰ عنوان از کتاب میزان الحکمه

به همراه متن کتاب؛

– معجم فقهی، به همت مرکز معجم فقهی حضرت

آیت‌الله العظمی گلپایگانی (ره)؛

– ترجمه بحار الأنوار، تولید شده در مرکز گنجینه معرفت؛

– کتابخانه امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف)،

تولید شده در مرکز معجم فقهی حضرت آیت‌الله

العظمی گلپایگانی (ره)؛

– امیرالمؤمنین (علیه السلام)، شامل: ۸۰۰ حدیث

اخلاقی و اعتقادی همراه با امکان چاپ و جست‌وجوی

موضوعی و لفظی، مجموعه‌ای از حکایت‌های صوتی

و تصویری درباره امام علی (علیه السلام)، مدایح

مراثی و سرودهای مربوط به آن حضرت، با تصاویر

متحرک، مجموعه سؤالات چهارگزینه‌ای در خصوص

آن حضرت، سه بازی آموزشی در موضوعات مربوط

به امام علی (علیه السلام)؛

– بحار الأنوار، تولید شده در مرکز حدیث‌نما؛

– الآیات الواردة فی الأحادیث الشریفه، تولید شده در

مرکز کامپیوتر واحد تحقیقات اسلامی بنیاد بعثت؛

– حکمت، به همت مؤسسه تحقیقاتی امام رضا (ع)؛

– معاجم تولید شده در مؤسسه نشر حدیث اهل‌البیت (ع)؛

– معجم علوم اسلامی، تولید شده در دفتر مطالعات و

تحقیقات علوم اسلامی تهران؛

– پایگاه شهر حدیث (www.hadithcity.com)

وابسته به مؤسسه علمی و فرهنگی دارالحدیث که در

آن، احادیث در قالب شهری مجازی معرفی شده‌اند.

این شهر، دارای مراکز مختلف و متناسب با موضوعات

حدیثی است. هریک از این مراکز، به بخش‌هایی تقسیم شده است که می‌توان با ورود به آنها، به مجموعه‌ای از احادیث مرتبط با آن دست یافت؛

– پایگاه اطلاع‌رسانی حدیث شیعه، به نشانی اینترنتی <http://hadith.net> وابسته به مؤسسه علمی و فرهنگی دارالحدیث که دارای بخش‌های گوناگون احادیث معصومین (در دو نظم موضوعی و الفبایی)، منابع حدیثی شیعه (معرفی کتب حدیثی)، معارف حدیث، متون حدیث، شرح حدیث و خدمات حدیث است؛

– پایگاه گالری حدیث‌نگاری، به نشانی اینترنتی <https://hadisnegari.com> که محور فعالیت آن، تولید گراف‌هایی مرتبط با احادیث به منظور به اشتراک‌گذاری در شبکه‌های اجتماعی، پیام‌سان‌های موبایلی و صفحات وب است؛

– پایگاه کتابخانه احادیث شیعه، به نشانی اینترنتی www.hadithlib.com که به عرضه احادیث از منابع گوناگون پرداخته شده است.

البته نرم‌افزارها و پایگاه‌های دیگری نیز می‌توان نام برد که موضوعشان حدیث نیست؛ اما از احادیث به عنوان منبع و مصدر احکام شرعی در آن استفاده شده است؛ مانند: نرم‌افزار «حج و عمره» که در آن، احادیث نبوی مربوط به حج و عمره و شرح تفصیلی حجةالوداع پیامبر(ص) بیان شده و نرم‌افزار «فقه المعاملات» که در آن، احادیث مربوط به موضوعات فقهی همچون: اجاره، بیع، صرف، سلم، حواله و شرکت آمده است. همچنین، پایگاه فرهنگی مذهبی شهید آوینی، به نشانی در نشانی old.aviny.com/hadis-mozooee/hadis-farsi.aspx که به دسته‌بندی احادیث در موضوعات گوناگون پرداخته است.

دوم. بایسته‌های استفاده از فناوری اطلاعات در زمینه حدیث

تغییر کسب دانش اسلامی از کتاب‌ها به فناوری اطلاعات ساختاریافته، در حال شکل‌گیری است. شماری از مسلمانان که دانش اسلامی و فتاویشان را از اینترنت کسب می‌کنند، به گونه معناداری در حال افزایش است. فناوری‌های پیشرفته یادگیری ماشینی و متن‌کاوی، به گونه گسترده برای برای انتقال دانش

اسلامی به کار می‌رود. مطالعه رفتار کاربران شبکه‌های اجتماعی، ابزارهای پژوهش اسلامی را برای درک جریان دادگان اسلامی و شناخت تهدیدهای اینترنت بر جامعه اسلامی، تقویت می‌کند.

شمار کاربران مسلمان اینترنت در ۳۹ کشور در منطقه خاور میانه، اروپا، آسیا و آفریقا، ۱۸ درصد از کل کاربران اینترنت را تشکیل می‌دهد. در خاور میانه، ۱۴۱,۴۸۹,۷۶۵ کاربر اینترنت تخمین زده شده است و این منطقه، رشدی چشمگیر در استفاده از اینترنت، یعنی مدل ۴۲۰۷,۴ درصد میان سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۶ داشته است. رشد میزان استفاده مسلمانان از اینترنت، مستلزم رشدی مشابه در میزان پژوهش‌های اسلامی برخط درباره محتوای اسلامی و مدیریت آنهاست (Eljazzar, et al. n.d).

با توجه به همه‌گیر شدن استفاده از اینترنت و ابزارهای دستیابی به آن، مراکز حدیثی گوناگون امکان استفاده از فناوری‌های اطلاعات در حوزه‌های گوناگون دانش حدیث را دارند. فرایند رقمی‌سازی متون حدیثی که به سرعت در حال گسترش است، این امکان را فراهم آورده است تا مراکز حدیثی بتوانند در قالب‌ها و شکل‌های گوناگون، این متون را نشر دهند و در فضای مجازی از آن بهره جویند.

شاید یکی از مسائل اصلی در این روزگار، درصد به‌اشتراک‌گذاری دادگان نادرست در شبکه‌های اجتماعی است. به سبب اهمیت دادگان دینی در سعادت و شقاوت دنیا و آخرت مسلمانان، دانشمندان اسلامی، سال‌ها وقت خود را صرف مطالعه و بررسی هزاران کتاب

برنامه «گنیمینه روایات نور»، برای ارائه کتاب‌های حدیثی دارای ترجمه، برنامه «معجم موضوعی بمارالأنوار» جهت ارائه کتاب شریف بمارالأنوار به صورت موضوعی، برنامه «دانشنامه علوی» برای ارائه نهج البلاغه و همه منابع و امکانات پیرامونی آن و برنامه «درایه النور» برای شناسایی و ارزیابی روایان احادیث، ارائه شدند

واژه‌نامه‌ها، شامل همه اطلاعات ضروری برای طراحی تجزیه‌کننده قوی در حوزه دانش حدیث است. (Najeeb, et al. 2015, 1336)

استخراج خودکار دانش از حدیث

استخراج خودکار زنجیره راویان حدیث از طریق تشخیص موجودیت نام و طبقه‌بندی خودکار، از جمله کارهایی است که در مراکز گوناگون انجام گرفته است. در یک حدیث، نام یک شخص ممکن است به مثابه راوی یا کسی که در حدیث نامش ذکر شده است، ظاهر شود. ایجاد تمایز میان نام‌ها و نیز تشخیص و ارزیابی راویان، بخش مهمی از مطالعات حدیثی است که با این ابزارهای مبتنی بر متن‌کاوی، قابل انجام است.

داده‌کاوی، بازیابی اطلاعات و استخراج دانش، از زمینه‌های جالب برای پژوهشگران در دهه‌های اخیر

برای کشف اعتبار و درستی دادگان می‌کنند.

حدیث، از منابع عمده در مطالعات اسلامی پس از قرآن است. اخیراً مطالعات رایانه‌ای در جنبه‌های گوناگون اسلامی در حال گسترش است. استخراج دانش اسلامی از کتاب‌های سنتی اسلامی با استفاده از فنون داده‌کاوی در طبقه‌بندی احادیث، مطالعات درباره اسناد، استخراج دانش از حدیث، الگوهای هستی‌شناسی اسناد حدیثی، الگویی در حال توسعه است که در دوران کنونی برای آزمون فرایندهای اعتبار یا داوری اسناد به کار می‌رود.

ساخت واژه‌نامه حدیثی

واژه‌نامه، از منابع مهم برای پردازش زبان طبیعی‌اند. طی چندسال اخیر، پژوهشگران حوزه پردازش زبان طبیعی ابزارهای ساخت فرهنگ واژگان و واژه‌نامه‌های الکترونیکی و نیز اهمیت فنون کاربرد آن پرداخته‌اند.

اهمیت تدوین واژه‌نامه خاص حدیث، از این امر ناشی می‌شود که بسیاری از اصطلاح‌ها و عبارات به‌کاررفته در احادیث پیامبر و ائمه

جامع الامادیت (نورمدیت) را می‌توان بزرگ‌ترین وبگاه مدیثی شیعه نامید که بر پایه مدیث‌معموری بنا شده است. در این مجموعه، روایات موجود در بیش از ۱۸۰ عنوان از مصادر مدیثی شیعه عرضه شده است. این عناوین، فهرستی نسبتاً کامل از کتاب‌های مدیثی شیعه است که از ادوار مختلف نگارش مدیث به دست مدیث‌پژوهان معاصر رسیده است

است. این حوزه‌ها به سبب آنکه دادگان متنی در فضای وب در حال گسترش است، در کانون توجه پژوهشگران حوزه‌های گوناگون دانش قرار گرفته است. حدیث، از منابع عمده دانش در اسلام است و تحلیل متون حدیثی در کشف دانش از حدیث به کمک شیوه‌های پردازش زبان طبیعی، اثربخش خواهد بود. استخراج خودکار دانش از دادگان حدیثی بی‌ساختار نیز از مسائل پژوهشی چالش‌انگیز در حوزه پردازش زبان طبیعی و مستلزم کارهای پیچیده پردازش زبان طبیعی، مانند استخراج موجودیت‌ها و استخراج اطلاعات نیز هست؛ اما یکی از کارهای چالشی، استخراج همه موجودیت‌های لازم از دادگان

طاهرین (علیهم السلام)، با استفاده از فرهنگ لغات و قاموس‌های عمومی، قابل فهم نیست. بسیار پیش آمده است که استفاده از لغت‌نامه‌های عمومی، سبب رخ دادن خطا در دستیابی به مراد معصوم (علیه السلام) شده است؛ زیرا این لغت‌نامه‌ها همیشه از عهده بیان دقیق معنای الفاظ بر نمی‌آیند. از این رو، ساخت واژه‌نامه اختصاصی حدیث، بسیار اهمیت دارد.

به لطف اینترنت، منابع واژه‌نامه‌ای برای هر حوزه به‌سرعت در حال رشد است. متأسفانه، در علم حدیث، با وجود ابزارها و منابع بی‌شمار موجود، هنوز واژه‌نامه جامع برای همه منابع تولید نشده است. سامانه‌هایی مبتنی بر استخراج خودکار دانش که دانش آواشناسی، واژه‌نامه، نحو، معنا و دانش عملی را یکپارچه و چارچوبی دقیق برای توسعه واژه‌نامه پیشنهاد می‌کند، طراحی شده است. این

در شکل ساختاریافته در قالبی است که برای تحلیل دادگان قابل اعمال باشد.

اعتبارسنجی احادیث

به سبب حساسیت منابع دینی و شرعی، اعتبار احادیث بسیار بااهمیت است. اعتبارسنجی خودکار احادیث نشر شده در اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، از دغدغه‌های پژوهشگران حدیث است. یکی از راه‌ها، معرفی افزونه وبی است که به مرورگر اینترنت اضافه می‌شود تا با کمک آن، کاربران اینترنت بتوانند احادیث را اعتبارسنجی کنند. طبقه‌بندی حدیث و کلیدواژگان آن، دو عامل مهم در طراحی این ابزار است.

درخواست کاربر، خدمات‌دهنده دور (ریموت سرور) را برای آغاز طبقه‌بندی احادیث راه می‌اندازد. این الگوریتم، متن برگزیده کاربر را از طریق پایگاه دادگان پردازش می‌کند. نتایج پرس‌وجوی پایگاه دادگان، به افزونه مرورگر وب کاربر بازگردانده می‌شود. این افزونه، نتایج طبقه‌بندی احادیث را از طریق رابط کاربری ساده به کاربر عرضه می‌کند.

این سامانه، واژه‌های جست‌وجوی کاربران برای یافتن حدیث را فرا می‌خواند و تفسیر حدیث را از منابع معتبر حدیثی عرضه می‌کند. این نظام، پرس‌وجوهای کاربران و نتایج عرضه‌شده موتورهای جست‌وجو را ذخیره می‌کند تا در دسته‌بندی‌های بعدی به کار برد (Najeeb, et al. 2015, 1336).

پیشنهادهایی برای استفاده از فناوری اطلاعات در علوم حدیث

آنچه در زمینه استفاده از فناوری اطلاعات در علوم حدیث می‌توان پیشنهاد داد، عبارت است از:

۱. ساخت سامانه‌ای برخط برای عرضه احادیث واحد و تدوین قوانینی برای نقل احادیث بر پایه آن: ساخت پایگاهی برخط برای عرضه احادیث واحد، بر پایه معیارهای پذیرفته متخصصان علم حدیث، و نیز ابزارهای خودکار، و شماره‌گذاری احادیث برای نقل آسان، از جمله کارهای شایسته‌ای است که نیاز پژوهشگران و علاقه‌مندان حدیث به شمار می‌رود.

۲. ساخت سامانه‌هایی برای اعتبارسنجی احادیث شیعه برای کاربرد در همه ابزارهای استفاده از اینترنت و به‌ویژه استفاده در شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان‌ها؛ عرضه منابع معتبر شیعه در قالب یک پایگاه دادگان و ایجاد سامانه‌ای برای یافتن احادیث معتبر با استفاده از این پایگاه دادگان، از جمله ضرورت‌های امروز کاربران فضای مجازی است. ●

منابع

1. Eljazzar, Maged M, Mostafa Abdulhamid, Mahmoud Mouneer, and Ayman Salama. n.d. «Hadith Web Browser Verification Extension.»

۲. مؤسسه تحقیقات و نشر معارف اهل‌البیت (علیهم‌السلام). ۱۳۹۳. معرفی موسسه. دستیابی در: ۱۳۹۷/۲/۱۱: ahlolbait.ir

3. Najeeb, Moath, Abdelkarim Abdelkader, Musab Al-Zghoul, and Abdelrahman Osman. 2015. «A Lexicon for Hadith Science Based on a Corpus.» International Journal of Computer Science and Information Technologies 1336-1340.

۴. انجمن حدیث حوزه. ۱۳۹۱. معرفی انجمن حدیث حوزه. ۹/۲۸. دستیابی در: ۱۳۹۷/۶/۱۱: anjomanhadith.com

۵. بنیاد نهج البلاغه. ۱۳۹۰. آشنایی با بنیاد نهج البلاغه. ۲/۱. دستیابی در: ۱۳۹۷/۴/۱۱: nahjolbalagheh.ir/main

۶. پژوهشکده قرآن و عترت. ۱۳۹۳. معرفی پژوهشکده قرآن و عترت. ۹/۱۰. دستیابی در: ۱۳۹۷/۳/۱۱: farhangi.iau.ir

۷. دانشگاه معارف قرآن و عترت. بدون تاریخ. آشنایی با دانشگاه معارف قرآن و عترت. دستیابی در: ۱۳۹۷/۶/۱۱: icqt.ac.ir

۸. مرکز آموزش تخصصی علوم حدیث. ۱۳۸۲. معرفی مرکز. ۲/۱. دستیابی در: ۱۳۹۷/۵/۱۱: ahadithona.ir

۹. مرکز تحقیقات امام علی (علیه‌السلام). ۱۳۸۹. آشنایی بامرکز تحقیقات امام علی (علیه‌السلام). ۵/۲. دستیابی در: ۱۳۹۷/۲/۱۱: imamali.ac.ir

۱۰. مهریزی، مهدی. ۱۳۸۷. «حوزه‌ها و مکاتب حدیثی». قم: مرکز آموزش الکترونیکی دانشگاه قرآن و حدیث.

۱۱. مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث. ۱۳۹۶. معرفی مؤسسه. ۱۲/۲۱. دستیابی در: ۱۳۹۷/۵/۱۱: darolhadith.org

۱۲. مؤسسه فرهنگی - هنری یاسین امین. ۱۳۸۸. درباره ما. ۵/۲. دستیابی در: ۱۳۹۷/۷/۱۱: yasinrayaneh.ir